

Юрина Е. А., Казакова Н. Н. Экспериментальное психолингвистическое исследование образности (на материале лексических единиц с мотивирующей кулинарной семантикой)// Вестник Томского государственного университета. Филология. 2014. № 5 (31). – С. 53 – 65.

TIL TA'SIRIDA MIGRATSIYA JARAYONLARIDAGI O'ZIGA XOS MANSUBLIK JIHATLARI

*Yulduzxon Mirzaaxmedova Anvarovna,
Andijon davlat universiteti
Fakultetlararo chet tillar (aniq va tabiiy fanlar)
kafedrasida dotsenti, f.f.f.d.(PhD)*

Zamonaviy hayotimizning ajralmas qismiga aylangan mehnat migratsiyasining tilga ta'siri o'ziga xos xarakterga ega. Insoniyat tarixida migratsiyalarning o'rni katta. Katta katta xalqlarning o'rnidan qo'zg'olib odatiy yashash joyidan minglab chaqirim joyga ko'chib o'tishi xalq tarixining noyob indikator bo'lgan tilda o'z aksini topishi aniq. Migratsiya natijalarini bir xilda baholab bo'lmaydi. Migratsiyaning tinch ko'rinishi ham, urushlar, genosid, tabiiy falokatlar bilan bog'liq ko'rinishi ham migrantlar va yerli xalq hayotida o'chmas iz qoldiradi. Shuningdek, tilida ham. So'z o'zlashtirish borasidagi tadqiqotlar ko'p bo'lsa ham, migratsiyaning umuman nutqiy jarayonga ta'siri borasidagi tadqiqotlar kam. Keyingi yillarda o'zbek tilshunosligida ham pragmalingvistika, sotsiolingvistika, kognitiv tilshunoslik kabi bir qator zamonaviy yo'nalishlar tarkibida bir necha tilli muloqot hududida tildagi o'zgarishlarga qiziqish boshlandi. Bular, asosan, badiiy asarlarda lingvostilistik, sotsiolingvistik nuqtai nazardan sinchkovlik bilan o'rganildi. Bir necha tillarda so'zlashuvchilarning psixologik-kognitiv o'ziga xosligini tahlil qilgan bir necha tadqiqotlar[1] ham mavjud. Ammo aynan zamonaviy migratsiya jarayonlarining tilga ta'siri borasida tadqiqotlarga duch kelmadik.

Kuzatishlarimizga ko'ra, migrantlarning respublika iqtisodiy hayotidagi o'rni katta. Tashqi mehnat migratsiyasi mamlakatimizda mehnat bozoridagi keskinlikni yumshatadi. Tashqi mehnat migrantlarining soni o'rtacha 2,5 million kishini yoki band bo'lgan aholining deyarli 20 foizini tashkil etadi (ularning pul o'tkazmalari 2019 yilda 6,1 mlrd. AQSh dollariga yetgan). Ayonki, tashqi mehnat migratsiyasi yuqori ko'lami (band bo'lgan aholining 20 foizidan ko'prog'i) mamlakatda ish joylarining yetishmasligi, ish haqining nisbatan pastligi va boshqa omillar bilan bog'liq. Tashqi mehnat migratsiyasi O'zbekiston iqtisodiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatishiga qaramay (tashqi mehnat migrantlarining pul o'tkazmalari hajmi YaIMning 10-15 foiziga teng), inson kapitalidan mamlakat taraqqiyoti uchun yanada keng foydalanish choralari ko'rish, boshqacha aytganda, xorijga ish izlab ketadiganlar sonini kamaytirish, buning uchun esa barqaror ish o'rinlarini yaratishni jadallashtirish hayotiy zaruratdir.[2] Tillararo aloqa, munosabat natijalari lisoniy tizimning barcha sathlarida aks etadi. Bunday aloqa sharoitida tillarning bir-biriga ta'sir o'tkazishi muqarrar. Ona tili tizimiga xos bo'lgan xususiyatlarning yangidan o'zlashtirilgan tilga ko'chimi (ing. transfer) yuzaga kelishining sabablari turlicha. Lekin ilmiy adabiyotlarda transferensiya (transference) yoki interferensiya (interference) atamalarini olgan ushbu hodisaning kognitiv va milliy-madaniy mohiyati yetarli darajada yoritilmagan. Zotan, ikki tilda muloqot yuritish qobiliyatiga ega bo'lish oson emas, uni shakllantirish murakkab lisoniy tafakkur faoliyati bo'lib, ijtimoiy-madaniy hamda ongli-kognitiv omillar bilan bog'liq. [3]

Tadqiqotchilar odatda ikki tilli muhitni ijobiy baholaydilar: “Dunyo aholisining ikki tilda yoki undan ko'p tillarda aloqaga kirishishi madaniyatlararo muloqotni osonlashtirishdan tashqari, kognitiv qobiliyatga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shaxs ikkinchi tilda aloqa o'rnatganda o'z ona tili qonuniyatlariga tayanadi. Ikkinchi til inson kognitiv-kommunikativ faoliyatiga uzatiladigan va qabul qilinadigan axborot, ma'lumot, bilim sifatini oshirish; muloqot jarayonida tushunarlik tamoyilini ta'minlash; axborot almashinuv jarayonida turli muammolarga yechim topib berish;

his-tuyg‘ularni nazorat qilish; boshqa shaxsning fikri va his-tuyg‘ularini aniqlashni o‘rganish; muloqot natijalariga ta’sir ko‘rsatish; o‘z g‘oyalari bilan atrofni jalb qilish va fikriga ishonirish bilan ta’sir qiladi”. [5]

Albatta, bu fikrga qo‘shilamiz. Shu bilan birga muayyan holatlar borki, ularga ehtiyotkorlik bilan yondashish zarur.

Albatta, mehnat migratsiyasi bu xil o‘zgarishlarning yagona sababchisi emas, ammo asosiylaridan biri. Migratsiyaning tildagi asoratlarini baholash va tahlil qilish hali ko‘p tadqiqotlarni talab qiladi.

ADABIYOTLAR

1. <https://www.ngmk.uz/uploads/photo/production/surface-mining/%D0%AD%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA%201-2021.pdf>

2. Raximov G. Ingliz tilining O‘zbekistonda tarqalishi (sotsiolingvistik va pragmatik jihatlar): Filol. Fanlarid...ri (DSc) dis. avt. – Toshkent, 2018. – B. 25. – 97 b.

3. Попов Д.В. Влияние иностранных языков на языковую картину мира. Дисс. на получение ученой степени доктора наук(Dsc) – Andijan, 2021 – B.226

4. Oshaerda

5. https://www.google.com/search?q=%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C+%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B0+%D0%B2+%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC+%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA%D0%B5&oq=&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqCQgBEEUYOxjCAzIJCAAQRrg7

6. Matbuot materiallari va ilmiy maqolalar

7. <https://theoryandpractice.ru/posts/20242-rugaytes-na-zdorove-pochemu-mat-polezen>

8. Попов D.M. Ko‘rs.asar – B.65

9. Аврорин В. А. Двужычие и школа [Текст] / В. А.Аврорин // Проблемы двуязычия и многоязычия. – М.: Высш.шк., 1972. – 246 с.

10. Александр Н.Евдокимов, Татьяна А. Давыдова, Дмитрий А. Савкин «Русский язык в Центральной Азии: современное состояние и перспективы» // Проблемы постсоветского пространства / Post-Soviet Issues. 2020;7(3):373-388.